УІРО
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

ІМЗО

СТВОРЕННЯ ВІДПОВІДНИХ УМОВ І ПРИВІТНОЇ АТМОСФЕРИ ДЛЯ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ І ЗБІЛЬШЕННЯ ЗАЛУЧЕНОСТІ БАТЬКІВ ТА ОПІКУНІВ

Методичні рекомендації для закладів освіти

Київ – 2022

Упорядники:

НОВИК Ірина, канд.пед.наук, методист сектору професійного розвитку педагогічних працівників державної установи "Український інститут розвитку освіти";

МЕЛЬНИЧУК Вікторія, завідувач сектору соціально-педагогічної роботи відділу психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти".

Новик І., Мельничук В. Методичні рекомендації для закладів освіти щодо створення відповідних умов і привітної атмосфери для взаємодії учасників освітнього процесу і збільшення залученості батьків та опікунів / І. Новик, В. Мельничук. УІРО. 2022. 21 с.

Упорядники:

НОВИК Ірина, канд.пед.наук, методист сектору професійного розвитку педагогічних працівників державної установи "Український інститут розвитку освіти";

МЕЛЬНИЧУК Вікторія, завідувач сектору соціально-педагогічної роботи відділу психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти".

Новик І., Мельничук В. Методичні рекомендації для закладів освіти щодо створення відповідних умов і привітної атмосфери для взаємодії учасників освітнього процесу і збільшення залученості батьків та опікунів / І. Новик, В. Мельничук. УІРО. 2022. 21 с.

Запровадження воєнного стану на території України у зв'язку з військовою агресією російської федерації змусило мільйони дітей залишити місце навчання, виховання, розвитку та/або проживання (перебування). Значна частина людей знайшла прихисток у західних областях або у сусідніх державах. Зважаючи навіть на ці події, у дітей зберігається право отримувати якісну освіту. Необхідно організувати сприятливе освітнє середовище, зокрема шляхом створення відповідних умов і привітної атмосфери, як під час здійснення очної, так і дистанційної взаємодії.

Під ***створенням відповідних умов*** розуміємо наявність психолого-педагогічного (комунікація, поведінка), матеріально-технічного (приміщення, обладнання) забезпечення необхідного для комфортного перебування кожного учасника освітнього процесу в закладі освіти, а також поза його межами.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 52) учасниками освітнього процесу є:

- *здобувачі освіти;*
- *педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники;*
- *батьки здобувачів освіти;*
- *фізичні особи, які провадять освітню діяльність;*
- *інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу в порядку, що встановлюється закладом освіти.*

У Законі України «Про освіту» визначено, що засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є «формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками; формування громадянської культури та культури демократії» (стаття 6). Для цього «керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень має створити в закладі освіти безпечне освітнє середовище, вільне від насильства та булінгу (цькування)» (стаття 26), а також психолого-педагогічні умови задля подолання травматичних наслідків в учасників освітнього процесу до яких призвела війна.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» проголошує, що заклад освіти створює безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів (стаття 21). У свою чергу, Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі, схвалена указом президента від 25.05.2020 р. №195/2020, ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими в різних сферах суспільного життя. Освітнє середовище має бути таким, щоб учні та педагогічні працівники відчували фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт. Батьки учнів, як учасники освітнього процесу, зацікавлені в існуванні максимально безпечного освітнього середовища, здатного забезпечити належні й безпечні умови навчання, виховання, розвитку дітей, тому для досягнення цих цілей мають долучатися та активно цьому сприяти.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» заклад дошкільної освіти створює безпечні та нешкідливі умови розвитку, виховання та навчання дітей, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я відповідно до санітарно-гігієнічних вимог та забезпечує їх дотримання (ст.11).

У нормативно-правових документах, наукових і довідкових джерелах відсутнє поняття «привітна атмосфера». Здебільшого використовуються такі поняття як: «позитивна шкільна атмосфера», «безпечна і дружня до дитини школа», «школа доброзичлива до дитини» тощо. У порівнянні з існуючою на сьогодні термінологією доцільним є використання поняття «привітна атмосфера», що характеризує сучасне освітнє середовище. ***Привітну атмосферу в закладі освіти*** визначаємо як психологічно комфортне, безпечне та підтримуюче середовище, що впливає на почуття, емоції усіх учасників освітнього процесу і є визначальною у розумінні того, що у закладі освіти цінують, піклуються і поважають кожного/кожну. Така атмосфера характеризується прийняттям і доброзичливим ставленням до кожної особистості, справедливістю, свободою, ненасильницьким спілкуванням, турботою про фізичне, психічне та емоційне здоров’я всіх учасників освітнього процесу.

Щоб створити привітну атмосферу вчитель має володіти відповідними компетентностями. Такі компетентності окреслені у професійних стандартах за професіями «Вихователь закладу дошкільної освіти», затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства №755-21 від 19.10.2021 р. та «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства №2736 від 23.12.2020.

Привітна атмосфера в закладі освіти *– психологічно комфортне, безпечне та підтримуюче середовище, що впливає на почуття, емоції усіх учасників освітнього процесу і є визначальною у розумінні того, що у закладі освіти цінують, піклуються і поважають кожного/кожну.*

Зокрема:

- здоров'язбережувальна (здатність організовувати фізично та психологічно безпечне освітнє середовище);
- психо-емоційна (здатність до самоконтролю, саморегуляції та толерантної взаємодії; здатність до швидкого реагування на зміни, гнучкість, адаптивність і стресостійкість);
- педагогічне партнерство (здатність до ефективної співпраці та комунікації в професійній діяльності; здатність залучати учасників освітнього процесу на засадах партнерства та взаємної відповідальності; здатність до командної взаємодії);
- морально-етична (здатність враховувати культурні, релігійні, соціальні та мовні особливості родин під час освітнього процесу та здійснювати його незалежно від власних поглядів, стереотипів та упереджень);
- психологічна (здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові та інші індивідуальні особливості учнів; здатність використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки, я-ідентичності; здатність формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною);
- емоційно-етична (здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами; здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; здатність усвідомлювати та поціновувати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі).

Насамперед, створення привітної атмосфери характеризується позитивним ставленням і толерантною комунікацією з усіма учасниками освітнього процесу, починаючи з того моменту, коли вони вперше переступають поріг закладу освіти. Усі створені відповідні умови і привітна атмосфера мають діяти виключно в інтересах дітей, бути спрямованими на реалізацію їх повного потенціалу.

Окрім того, наявність привітної атмосфери сприятиме ефективному викладанню, навчанню та вихованню, а також спілкуванню як у закладі освіти, так і за його межами. Кожен заклад освіти має свою власну атмосферу та різні способи діяльності, що дають змогу організувати освітній процес так, аби сприяти всебічному розвитку кожної особистості. У досягненні потрібних параметрів привітної атмосфери в закладі освіти варто чітко розуміти, що немає єдиних надійних правил щодо її організації.

Головним аспектом у створенні привітної атмосфери є взаємодія учасників освітнього процесу – це організація взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, у процесі якої здійснюється взаємне регулювання, взаємоконтроль, взаємовплив та взаємодопомога, зокрема між:

- дитина/учень ↔ дитина/учень;
- дитина/учень ↔ педагог;
- дитина/учень ↔ інші працівники закладу освіти;
- педагог ↔ батьки;
- дитина/учень ↔ батьки;
- педагог ↔ адміністрація;
- адміністрація ↔ батьки та ін.

Взаємодія учасників освітнього процесу *– це організація взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, у процесі якої здійснюється взаємне регулювання, взаємоконтроль, взаємовплив та взаємодопомога.*

Привітна атмосфера має ґрунтуватися на позитивній взаємодії всіх учасників освітнього процесу, зокрема для:

- забезпечення прав дітей на отримання доступної якісної освіти;
- створення необхідних умов функціонування й розвитку системи освіти;
- планування освітнього процесу в закладі освіти;
- збереження та зміцнення здоров'я, забезпечення психологічного і фізичного розвитку всіх учасників освітнього процесу;
- надання професійної допомоги батькам/опікунам з питань розвитку, виховання і навчання дітей тощо.

Для привітної атмосфери в закладі освіти характерним буде те, що її представники (керівник, педагоги та інші співробітники) проявлятимуть відданість справі та прихильність до роботи із сім'ями задля досягнення спільної мети.

Концепція Нової української школи проголошує важливість партнерської взаємодії, що визначається як узгоджена діяльність учасників освітнього процесу, спрямована на досягнення спільних цілей, результатів та вирішення важливих завдань. Заклад освіти має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньо-професійної траєкторії для розвитку дитини [1].

Ключовими напрямами створення відповідних умов і привітної атмосфери у закладі освіти для взаємодії учасників освітнього процесу, зокрема й в умовах воєнного стану, є:

I.Налагодження ефективної комунікації між усіма учасниками освітнього процесу.

II.Створення й забезпечення комфортного фізичного та психологічного середовища.

III.Розвиток демократичних цінностей та виховання поваги до різноманітності.

Зупинимось детальніше на їх характеристиці.

[1] Концепція "Нова українська школа" (МОН 27.10.2016). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

І. НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ УСІМА УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Ефективна комунікація лежить в основі міцної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Це не просто обмін інформацією, а розуміння емоцій і намірів осіб, що спілкуються. Важливо не тільки вміти чітко передати повідомлення, але і вміти слухати так, щоб розуміти повний зміст того, про що йде мова. Особа має відчувати, що її слухають і розуміють. Мета ефективної комунікації у закладі освіти – це налагодити взаємозв’язок між усіма учасниками освітнього процесу задля створення сприятливого освітнього середовище. Аби досягти поставленої мети, рекомендуємо:

- встановити єдині спільні вимоги та правила щодо комунікації, наприклад, починаючи від того, як спілкуватися у закладі освіти, соціальних мережах, до вимог поведінки в приміщенні;
- популяризувати модель шанобливої поведінки до всіх учасників освітнього процесу;
- комунікативний простір, зокрема й онлайн, має ґрунтуватися на основі універсального дизайну як стратегії в освіті, спрямованого на те, щоб компоненти освітнього середовища враховували заходи у сфері соціальної, економічної, громадянської, фізичної та цифрової безбар'єрності;
- вивчати потреби і запити усіх учасників освітнього процесу за допомогою усного або письмового опитування для подальшого вибудовування сприятливих стратегій взаємодії з кожним;
- півпрацювати і організовувати зворотний зв’язок через вебсайт закладу, програми Telegram, WhatsApp, Skype та інші соціальні мережі, результати якого складуть основу для налагодження атмосфери довіри, взаємоповаги між усіма учасниками освітнього процесу.

Детальніше про основи ефективної комунікації подано у посібнику «Ефективні комунікації для освітніх управлінців» [2], ідеї якого доцільно буде використати у практичній діяльності.

II.СТВОРЕННЯ Й ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМФОРТНОГО ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Створення й забезпечення комфортного фізичного та психологічного середовища безпосередньо впливає на атмосферу в закладі освіти, а також під час дистанційної взаємодії. Для того, щоб попередити прояви насильства і створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення про те, що вважається насильством та про те, як мінімізувати ризики та небезпеки. Це допоможе створити умови для внутрішньої безпеки та референтного (безпечного) довкілля. А це стає можливим лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, батьків і дітей.

Під час створення й забезпечення комфортного фізичного та психологічного середовища у закладі освіти педагогам у нагоді стане методичний посібник «Кодекс безпечного освітнього середовища» [3].

Під ***комфортним фізичним середовищем*** розуміється вся територія і шкільні/групові приміщення, а також необхідне обладнання та матеріали, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам, віковим та індивідуальним потребам усіх учасників освітнього процесу, під час використання яких їм не загрожуватиме небезпека, фізична шкода або травми.

[2] Коберник І., Краснова К. Ефективні комунікації для освітніх управлінців: посіб. Київ. 2019. 72 с. URL: https://nus.org.ua/articles/posibnyk-efektyvni-komunikatsiyi-dlya-osvitnih-upravlintsiv/

[3] Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. К.: 2018. 56 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf

Нині важливими є дотримання вимог щодо діяльності закладів освіти під час воєнного стану, що подано у нормативно-правових документах, а саме:

- Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти (лист ДСНС від 14.06.2022 № 03-1870/162-2);
- Інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (листа МОН від 11.07.2022 № 1/7707-22);
- Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи (наказ МОН від 23.03.2018 № 283);
- Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (наказ МОЗ України від 25.09.2020 року № 2205);
- Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів (наказ МОЗ України від 24.03.2016 № 234).

Ґрунтуючись на критеріях щодо створення безпечної і дружньої до дитини школи [4] для створення комфортного фізичного середовища у закладі освіти рекомендуємо:

- розробити чіткі рекомендації щодо безпечного маршруту до закладу освіти у разі очного навчання;
- облаштувати укриття, враховуючи те, що в країні запроваджено воєнний стан;
- провести роз'яснювальну роботу серед дітей, батьків і педагогів щодо поводження з вибухонебезпечними предметами (міни, гранати тощо);
- перевірити безпечність шкільного подвір’я, приміщень і навколишньої території для життя здоров’я всіх учасників освітнього процесу, особливо на наявність вибухонебезпечних предметів;
- створити належні санітарно-гігієнічні умови у закладі освіти.

[4] Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т.Воронцова, О. Сакович та ін. К.: Алатон, 2020. 64 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf

Комфортне психологічне середовище – це середовище, вільне від проявів психологічного і фізичного насильства (тілесних покарань, бійок, цькування, знущання, сексуального та/або гендерного насильства, дискримінації за будь-якою ознакою, булінгу, мобінгу та ін.) у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні та сприяє збереженню психічного здоров'я усіх учасників освітнього процесу. Комфортне психологічне середовище забезпечується шляхом:

- взаємодії на засадах самоврядування, демократії, рівного доступу, прозорості та поваги;
- підтримки дружньої, заохочувальної і комфортної атмосфери для всіх учасників освітнього процесу шляхом проведення спільних заходів як у закладі освіти, так і за його межами;
- справедливого й неупередженого ставлення до кожного/кожної;
- проведення інформаційної кампанії щодо попередження проявів всіх видів насильства;
- недопущення використання дискримінаційної та принизливої лексики в закладі освіти;
- створення і забезпечення вільного доступу до позанавчальної діяльності, яка б була сприятлива для здоров'я, безпеки і розвитку життєво важливих компетентностей всіх учасників освітнього процесу;
- надання психологічних консультацій та психосоціальної підтримки усім учасниками освітнього процесу, особливо дітям з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщеним дітям та їх батькам;
- заохочення батьків або осіб, які їх замінюють, брати активну участь у житті закладу освіти.

Значна частина дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, які покинули місце навчання, виховання, розвитку та/або проживання потребують додаткової психолого-педагогічної підтримки. Важливою є індивідуальна увага та робота практичного психолога з такими дітьми, а також з педагогами, які працюють з такими дітьми.

Вагомим є те, щоб і самі педагоги володіли знаннями та вміннями щодо того як заспокоїти дитину, переключити її увагу, провести вправи на розслаблення, знали як відповідати на запитання дітей про війну тощо. Для цього рекомендуємо скористатись підбіркою матеріалів Національної психологічної асоціації, а саме: «Як говорити з дітьми про війну?» [5]; «Травматичне відокремлення, діти-біженці та мігранти: поради для вихователів» [6]; «Розмови про війну. Питання та відповіді для батьків та опікунів дітей та підлітків» [7]; «Як допомогти дітям пережити травматичні події» [8].

Щоб впоратися зі стресом власноруч, допомогти оточуючим пережити непрості часи, дати раду неконтрольованим емоціям, буде корисним знати мінімальний набір прийомів базової психологічної допомоги. Радимо педагогам пройти онлайн курс «Базова психологічна допомога в умовах війни» [9] та ознайомитися з матеріалами інформаційної кампанії від МОН України «Психологічна турбота від Світлани Ройз» [10].

[5] Як говорити з дітьми про війну? / Матеріали від National Child Traumatic Stress Network. URL: https://www.npa-ua.org/_files/ugd/86d9b8_7b96cff7b157489cbf1a545ffd706e4a.pdf

[6] Травматичне відокремлення, діти-біженці та іммігранти: поради для вихователів / Матеріали NCTSN. URL: https://www.npa-ua.org/_files/ugd/fc3340_98db01dee213437fbb42fc1077ab86a4.pdf

[7] Розмови про війну. Питання та відповіді для батьків та опікунів дітей та підлітків / Матеріали Orden Dos Psicologos. URL: https://www.npa-ua.org/_files/ugd/fc3340_1b76fe152a5349538d89545ca7000320.pdf

[8] Як допомогти дітям пережити травматичні події / Посібник від Child Mind Institute. URL: https://childmind.org/wp-content/uploads/2022/02/CMI_Guide_Trauma_2022_Ukranian_edited.pdf?fbclid=IwAR3T82zFj7CvypxoazKcIoyYdozMgyfnPkoG2fOWr9A4tx3WnI9VBvpJx9Y

[9]Онлайн курс «Базова психологічна допомога в умовах війни». URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+BPA101+2022_T2/about

[10] Інформаційна кампанія «Психологічна турбота від Світлани Ройз». URL: https://mon.gov.ua/ua/psihologichna-turbota-vid-svitlani-rojz?fbclid=IwAR0ciufIjHyVfoRu_Fcb68ONBp8Rg5itazGE5nabNaKLoLRCGs5_L5RRiRc та YouTube-канал МОН: https://www.youtube.com/playlist?list=PLFVSJgZgf7h8rXg9TTyevxZkdfxAQXodS.

Саме дорослі створюють привітну атмосферу в закладі освіти, де підтримується цінність кожної дитини, кожної особистості. Задля цього вони можуть створювати певні ситуації, у яких діти розмірковують, взаємодіють з тими, хто їх оточує, та навколишнім середовищем, передбачають чи просто наслідують. Звертаємо увагу на перспективний досвід реалізованих в системі дошкільного виховання проєктів, наприклад «Садочок – простір дружній до дитини». Проєкт спрямований на створення емоційно безпечного, інклюзивного середовища в дитячому колективі. Рекомендуємо ознайомитися з методикою соціального та психологічного розвитку дитини «Лялька як персона» та особливостями проведення ранкових зустрічей, що сприяють розвитку спільноти, атмосфери взаємної підтримки, розумінню і цінуванню багатоманітності, толерантного ставлення до відмінностей, попередження проявів упереджень і дискримінації. Більше інформації можна знайти у методичному посібнику «Ляльки з особистими історіями (ляльки – персони): методика соціального та психологічного розвитку дитини» та посібнику «Доброго ранку! Ми раді, що ви тут!».

Акцентуємо увагу, що комфортне середовище – це середовище безбар'єрне і доступне. Так, відповідно до Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затверджене розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р., маємо прагнути до створення безперешкодного середовища для всіх учасників освітнього процесу, забезпечення рівних можливостей кожного реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної, громадянської та освітньої безбар'єрності.

Про особливості створення безбар'єрного освітнього середовища подано у «Довіднику безбар'єрності» [11] – це гід з коректного спілкування, у якому зафіксовані норми безбар'єрної мови, поради якого стануть у нагоді педагогічним працівникам.

III. РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ВИХОВАННЯ ПОВАГИ ДО РІЗНОМАНІТНОСТІ

Повага до людської гідності, рівність і партнерство – це насамперед цінності, якими необхідно керуватися у взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. Заклад освіти має об'єднувати спільноту, яка піклується про добробут кожної особистості, враховує її потреби та інтереси.

Для розвитку і підтримки демократичних цінностей у закладі освіти важливо:

- цінувати думку кожного учасника освітнього процесу;
- сприймати внесок кожного з однаковою доброзичливістю й повагою незалежно від здібностей, соціального або етичного походження, статі;

[11] Довідник безбар'єрності». URL: https://bf.in.ua/

- вислуховувати і обговорювати протилежні думки, що можуть розглядатися у процесі вільної дискусії;
- розподіляти рівноцінно відповідальність між усіма учасниками освітнього процесу;
- розвивати почуття відданості спільній меті та приналежності до спільноти закладу освіти;
- заохочувати усіх учасників освітнього процесу до обміну власним досвідом та ідеями;
- поважати людську гідність і різноманітність.

Радимо також ознайомитися з посібником «Інструмент демократичного розвитку школи» [12], що розкриває принципи, напрями, інструменти, а також надає поради щодо практичних дій із демократичного розвитку закладів освіти.

Одним з важливих принципів демократичної школи є різноманіття як цінність, тому важливо у всіх учасників освітнього процесу виховувати повагу до людського та культурного різноманіття. ***Повага до різноманітності*** – це визнання й активне прийняття того, що люди є рівними з огляду на свій соціально-економічний статус, індивідуальні особливості, що визначені расою, етносом, статтю, віком, фізичними здібностями, релігійними або політичними переконаннями тощо. Учасники освітнього процесу ні за яких обставин не повинні дискримінувати, виключати або стереотипувати дітей на основі їхніх відмінностей.

Задля забезпечення цього напряму варто:

- сприяти прийняттю різноманітності шляхом проведення спільних заходів; проводити бесіди позитивного змісту про переваги того, що люди мають багато спільного й багато відмінного між собою;

[12] Інструмент демократичного розвитку школи: практичний посібник. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/75/praktychnyi_posibnyk_dlya_shkil_ua.pdf

- цінувати культурну різноманітність, проявляти інтерес до різних мов і традицій;
- бути відкритим до різноманітності культурного самовираження, поважати його, а також дотримуватися етичних норм поведінки та спілкування;
- забезпечити наявність і доступність матеріалів, що презентують такі категорії різноманітності як: раса, культура, вік, здатності, гендерні ролі тощо.

Виховання поваги до різноманітності у закладі освіти допоможе позбутися упереджень і сприятиме комфортному співжиттю у міжкультурному суспільстві.

ФОРМИ І МЕТОДИ ЗБІЛЬШЕННЯ ЗАЛУЧЕНОСТІ БАТЬКІВ/ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

В умовах реформування освіти роль батьків змінюється. Вони перестають бути сторонніми спостерігачами, експертами, а є активними учасниками освітнього процесу, які потребують професійних порад із питань навчання й виховання їхніх дітей. Особливо гостро це питання стало під час запровадження карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) та військовою агресією рф.

Інтегрування сімейних цінностей, підтримка інтересів батьків, повага до їхньої різноманітності сприятиме ефективній взаємодії та залученості батьків/законних представників до освітнього процесу. Це формуватиме довіру та закладе основу для подальшої позитивної співпраці.

Базовий компонент дошкільної освіти (далі – Стандарт), затверджений наказом МОН України від 12.01.2021 р. № 33, відводить значне місце у формуванні компетентностей дитини її батькам як активним учасникам освітнього процесу. Ця позиція базується й на положеннях Законів України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту». Аспект взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти з батьками вихованців завжди був предметом уваги, але вперше ця норма була прописана в Стандарті – у такий спосіб вона утверджує політику української держави на зміцнення національних і культурних традицій сімейного виховання в єдності із суспільним [13].

[13] Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). 2021. URL: *https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf. 38 с.*

Про важливість залучення батьків до освітнього процесу зазначено й у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Акцентується увага на тому, що реформування педагогіки загальної середньої освіти передбачає перехід до педагогіки партнерства між учнем, вчителем і батьками, що потребує ґрунтовної підготовки вчителів за новими методиками й технологіями навчання, зокрема інформаційно-комунікативними [14].

Отже, спільна робота закладу освіти і сім'ї, як в умовах воєнного стану, так і післявоєнного, має ґрунтуватися на основних положеннях, що визначають зміст, організацію і методику цієї роботи, а саме:

- єдність вимог у роботі закладу освіти і сім'ї з питань навчання, виховання і розвитку дітей;
- взаємна довіра між педагогами та батьками;
- взаємодопомога у спільній роботі;
- вивчення кращого досвіду сімейного виховання та пропаганда його серед широкого кола батьків;
- використання в роботі закладу освіти позитивних методів сімейного виховання;
- використання різноманітних форм і методів роботи із сім'єю.

У період воєнного стану переважно взаємодія педагога з батьками/законними представниками здійснюється у дистанційному форматі, що забезпечується застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у зручний спосіб і час для всіх учасників освітнього процесу.

[14] Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. №988-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text

Зауважимо, що сутність дистанційної взаємодії полягає у тому, щоб забезпечити продуктивну взаємодію між учасниками освітнього процесу, зокрема комунікацію між педагогом, дітьми, батьками (або особами, які їх замінюють) та дітей між собою.

За багаторічну історію розвитку педагогічної діяльності склалася низка різноманітних форм, методів і засобів взаємодії з батьками, що можуть використовуватися в очній взаємодії (за належної безпекової ситуації). Основними формами взаємодії з батьками є: відвідування сім'ї, індивідуальні бесіди, групові консультації, батьківські збори, лекції для батьків, куточки для батьків, тематичні виставки, дні відкритих дверей тощо.

Поряд із традиційними, рекомендуємо застосовувати й інноваційні форми роботи з батьками. Їх різноманіття залежить від креативності педагогічного колективу й бажання втілювати ці форми в життя. Такі інноваційні форми і методи збільшення залученості батьків/законних представників до освітнього процесу можуть бути застосовані у індивідуальній, груповій та колективній взаємодії (див. табл.1).

Про різні способи залучення батьків/законних представників до організації освітнього процесу подано у пораднику для вчителя «Нова українська школа» [15], що стане у нагоді педагогам.

Задля створення привітної атмосфери, а також ефективної взаємодії з сім'ями дітей рекомендуємо залучати батьків до життя закладу дошкільної освіти, шкільного життя, як формальним, так і неформальними способами. Формальні види діяльності загалом введуть батьків у життя закладу освіти. Неформальні види діяльності дозволять у невимушеному та менш формальному середовищі зосередитися не лише на освітніх чи академічних результатах, а згуртувати батьків навколо спільних ідей, заходах тощо.

[15] Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/nus-poradnyk.pdf

Інноваційні форми і методи збільшення залученості батьків/законних представників до освітнього процесу [16]

Індивідуальна взаємодія	Групова взаємодія	Колективна взаємодія
Діалог, інтерактивне заняття	Дискусія, ігрове проєктування, презентація ідей родинного виховання, психолого-педагогічний тренінг, спільна проєктна діяльність	Батьківська конференція, благодійна акція, вернісаж, волонтерський проєкт, тематична акція
	«Відкритий мікрофон», «мозковий штурм» (брейнстормінг), відеолекторій, воркшоп, геокешинг, дискусійна платформа, педагогічний брифінг, соціальний диктант з творчим завданням, ток-шоу, флешмоб	
Аналіз конкретних проблемно-пошукових/дослідницьких ситуацій (кейс-стаді); ситуацій емоційно-моральних переживань		
Наочно-письмова взаємодія		
Бібліомікс, буктрейлер, буккросинг, вебсайт для батьків, відеоблог, електронна бібліотека, кейс відеоматеріалів із різноманітних питань навчання і виховання дітей, марафон листів дітей до батьків		

З метою здійснення самоаналізу наявності відповідних умов і привітної атмосфери для взаємодії учасників освітнього процесу рекомендуємо використовувати онлайн-інструмент «Експрес-оцінювання» для здійснення моніторингу актуального стану освітнього середовища та отримання інформації про рівень безпеки, комфорту і привабливості закладу освіти з погляду учасників освітнього процесу (http://express.autta.org.ua/).

За результатами онлайн опитування платформа створить профіль закладу освіти відповідно до концепції «Безпечна і дружня до дитини школа» [17]. Це надасть можливість усім зацікавленим особам отримати цілісне уявлення про сильні і слабкі сторони закладу освіти для подальшого їх усунення.

*[16] Визначення деяких понять наведено в **глосарію.***

[17] Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т.Воронцова, О.Сакович та ін. К.: Алатон, 2020. 64 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf

ГЛОСАРІЙ

Бібліомікс – тематичний бібліографічний огляд різних видань: книги, періодичні видання, відео-, кіно-, фотодокументи, електронні видання, плакати, посилання на інформаційні ресурси тощо.

Буктрейлер – короткий відеоролик (тривалістю до 3-х хвилин) за мотивами книги, що є сучасною формою реклами книги, засобом її просування, заохочення до читання. Основне його завдання – яскраво та образно розповісти про книгу зацікавити, заінтригувати читача.

Буккросинг – рух книголюбів, що діють за принципом «прочитав – передай іншому», де цілеспрямовано залишають у спеціальних шафках (на поличках), в людних місцях прочитані книги, щоб інші могли їх почитати.

«Відкритий мікрофон» (відкрита трибуна) – ціннісно-орієнтована діяльність в ситуації діалогу на задану актуальну тему, заснована на принципах демократії і плюралізму думок. Передаючи один одному імпровізований мікрофон (виходячи до трибуни), батьки вільно висловлюють свою точку зору, ставлять запитання.

Воркшоп – навчальний захід, учасники якого отримують знання через високу інтенсивність групової взаємодії, активність і самостійність учасників, актуальний досвід й особисте переживання.

Геокешинг – діяльність на свіжому повітрі, що поєднує технологію глобальної системи позиціонування (GPS) задля пошуку схованих предметів.

ГЛОСАРІЙ

Педагогічний брифінг – інформаційна бесіда-пояснення щодо різноманітних питань навчання і виховання дітей під час якого обов'язково надаються відповіді на поставлені запитання.

«Мозковий штурм» (брейнстормінг) – метод організації колективної творчої діяльності, яка спирається на групову генерацію ідей, що висуваються, обговорюються й приймаються.

Соціальний диктант з творчим завданням – заходи, призначення яких дослідити рівень правової грамотності учасників.

Новик І., Мельничук В. Методичні рекомендації для закладів освіти щодо створення відповідних умов і привітної атмосфери для взаємодії учасників освітнього процесу і збільшення залученості батьків та опікунів / І. Новик, В. Мельничук. УІРО. 2022. 21 с.